

Een Limburgse gemeenteraadsverkiezing anno 1836

De staatkundige veranderingen die zich afspeelden tijdens het leven van Gerard Rutten (1794-1847), landbouwer in het Noord-Limburgse dorp Grubbenvorst, hadden een grote invloed op de manier waarop het lokale bestuur werd ingericht. Nadat tijdens het Congres van Wenen in 1815 werd besloten dat de Franse departementen Nedermaas en de Roer als de nieuwe provincie Limburg bij het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden gingen horen, werd ook de nieuwe grondwet in dit gebied van kracht. Hierin werd onder andere het verschil tussen de steden en het platteland opnieuw geïntroduceerd en moesten nederzettingen met meer dan vijfduizend inwoners als stad worden aangemerkt. Het al dan niet bezitten van stadsrechten was niet van belang. Alle nederzettingen met minder dan vijfduizend inwoners behoorden tot het platteland, ongeacht de vormen van nijverheid die er geëxercieerd werden en op welke schaal die plaatsvonden. Hoewel de gemeentewet van 1851 hieraan een einde zou maken, bleef dit verschil vooralsnog enkele tientallen jaren overeind. In 1818 werd door middel van een Koninklijk Besluit een reglement van bestuur vastgesteld dat voor het Limburgse platteland ging gelden. Vanaf dat moment bestond het gemeentelijke bestuur uit een burgemeester ('schout'), wethouders ('schepenen') en de gemeenteraad. De burgemeester werd (en

wordt) door de koning benoemd, de schepenen werden door de raad voorgedragen om door gedeputeerde staten te worden benoemd en de raad werd – formeel op voordracht van de eigen leden – ook door gedeputeerde staten benoemd. Er kan dan nog niet over een echt democratische gang van zaken worden gesproken.

Veranderingen in het democratische proces kwamen pas op gang toen het zuidelijke gedeelte van de Nederlanden zich afscheidde van het noorden en de Belgische staat ontstond. Tijdens de Belgische periode van de provincie Limburg, tussen 1830 en 1839, werd een vorm van verkiezingen geïntroduceerd. De vooraanstaande personen van het dorp kozen tijdens een belegde vergadering per meerderheid wie er tot de gemeenteraad mochten toetreden. Deze notabelen betaalden de meeste belastingen en waren daarmee kiesgerechtigd. De gekozenen kregen een mandaat van zes jaar, van wie de helft na drie jaar aftrad. Een verdere democratisering van het besluitvormingsproces betekende dat de vergaderingen niet langer achter gesloten deuren plaatsvonden, maar voor het publiek toegankelijk werden. Van de gekozen raadsleden werden twee personen aangewezen als wethouder en één als burgemeester. Het aantal mensen dat mocht stemmen werd in 1896 – inmiddels onder Nederlands bestuur – met ruimere criteria uitgebreid. Het zou tot 1917 duren totdat iedere man mocht stemmen en tot 1919 tot het kiesrecht voor vrouwen werd opengesteld.

Maar zo ver was het nog lang niet toen Gerard zich halverwege de jaren dertig van de negentiende eeuw kandidaat stelde om gemeenteraadslid van Grubbenvorst te worden.

In maart 1836, enkele maanden voor Gerards kandidaatstelling in november van dat jaar, wordt door de Belgische koning de nieuwe gemeentewet afgekondigd. De belangrijkste wijziging is de voornaamste positie die de gemeenteraad voortaan inneemt. Zowel het actief als passief kiesrecht (kiezen en gekozen worden) was toen nog steeds voorbehouden aan hen die voldeden aan de fiscale vereisten. Voor Grubbenvorst, dat meer dan drieduizend inwoners telde, moest een inwoner minimaal twintig Belgische frank aan belastingverplichtingen hebben. De vereisten van het censuskiesrecht hielden het aantal stemgerechtigden fors laag. In Gerards tijd mocht minder dan twee procent van de bevolking zijn stem uitbrengen: dat waren toen nog geen tachtigduizend stemgerechtigden in het hele gebied dat tot het Belgische grondgebied gerekend werd. Daarbovenop moest men Belg zijn, minstens vijftig jaar oud zijn en in de gemeente wonen waar men wilde stemmen, naast het vanzelfsprekende gegeven dat alleen mannen het kiesrecht toekwam. Wel mochten de door de vrouw betaalde belastingen worden opgeteld bij die van haar man, zodat hij mogelijk toch aan het vereiste minimum kwam en zo gerechtigd was om te stemmen. In sommige gemeenten kwam men ook met die regeling niet aan vijftigstemgerechtigden. Daar werden de kieslijsten daarom aangevuld met de inwoners die het dichtst in de buurt kwamen van het belastingminimum.

Het aantal inwoners van een gemeente bepaalde niet alleen hoeveel belasting er betaald moest worden om stemgerechtigd te zijn, maar ook het aantal leden van de gemeenteraad werd ermee bepaald. Grubbenvorst – dat met zijn drieduizend inwoners groter was dan

een stad als Heerlen, het latere centrum van de Nederlandse mijnindustrie – werd bestuurd door elf raadsleden, van wie er acht ook daadwerkelijk in de gemeenteraad zitting namen. De twee schepenen (wethouders) en de burgemeester maakten integraal deel uit van de gemeenteraad. Dat is op zich een uiterst vreemde constructie, omdat de moderne ideeën van het dualisme en de scheiding der machten de gemeenteraad juist als controleorgaan van het bestuur – de burgemeester en zijn wethouders – beschouwt. In de toen gehanteerde vorm vervulde de gemeenteraad meer een adviserende rol ten opzichte van het bestuur en zal het meer op samenwerken zijn aangekomen. De gemeenteraad was hierbij verantwoordelijk voor de gemeentelijke huishouding.

De burgemeester en schepenen waren belast met het beheer en de controle van de lijst van kiesgerechtigden. Zij controleerden jaarlijks tussen 1 en 15 april of de vermelde personen nog wel aan de vereisten voldeden. Als iemand niet meer genoeg belasting betaalde, moest hem dat door een politieagent worden medegedeeld, minimaal 48 uur voordat het college van burgemeester en schepenen ambtshalve over wilde gaan tot schrapping van zijn naam. Na de controle werd de lijst officieel gesloten, waarna deze de eerstvolgende zondag op vooraf bepaalde plaatsen werd opgehangen. Daar bleef de lijst vervolgens tien dagen hangen, zodat iedereen uit het dorp genoeg tijd had om er kennis van te nemen. Op de lijst werden de kiesgerechtigden met naam en toenaam genoemd. Daarbij stond hun geboorteplaats en -datum vermeld en wat zij aan belasting betaalden. Bij betwisting van de gegevens konden burgers binnen vijftien da-

gen bezwaar aantekenen bij het gemeentebe-
stuur.

De daadwerkelijke verkiezing van de raadsleden vond plaats tijdens een vergade-
ring van notabelen. Zij vond iedere drie jaar
van rechtswege plaats op de laatste dinsdag
van oktober om tien uur 's morgens. Daar-
naast kon ook een buitengewone vergadering
worden belegd als de gemeenteraad daartoe
besloot, bijvoorbeeld als een raadslid was
overleden en zijn plek opnieuw moest wor-
den ingevuld. De kiesgerechtigden ontvingen
uiterlijk zes dagen voor de vergadering een
schriftelijke uitnodiging. Hierin werd de dag,
het tijdstip, de locatie en het aantal te kiezen
raadsheren medegedeeld. Bij maximaal vier-
honderd kiesgerechtigden vond er vervolgens
één vergadering plaats; bij meer personen
moest de vergadering worden opgedeeld over
verschillende ruimten.

Tijdens de vergadering fungeerde de
burgemeester als voorzitter en vier raadsleden
namen de rol van stemopnemer op zich. In de
zaal hingen de lijst met kiesgerechtigden, een
drietal grote afdrucken van strafbepalingen
en acht wetsartikelen waarin de stemproce-
dure was vastgelegd. Deze elf bepalingen
werden bij de opening van de zitting luid-
keels voorgelezen. Vervolgens kon worden
begonnen met de stemming, waarvoor men
zich als kiezer niet kon laten vervangen. Men
moest in eigen persoon aan de vergadering
deelnemen om zijn stem niet verloren te laten
gaan. De bijengekomen kiezers schreven de
kandidaat van hun keuze op een briefje en
vouwden het dicht. Op alfabetische volgorde
werden zij bij de voorzitter geroepen, die het
afgesloten stembriefje in ontvangst nam en
het deponeerde in een afgesloten bus met
twee sloten. De voorzitter hield één sleutel in

bezit en de andere was bestemd voor de oud-
ste stemopnemer. Als eenmaal iedereen had
gestemd, werden de bussen geopend. Het tel-
len van de stemmen geschiedde door de voor-
zitter: ieder briefje dat hij van een van de
stemopnemers kreeg overhandigd, werd
hardop voorgelezen. Stembriefjes die niet wit
van kleur waren, werden ongeldig verklaard.
Opvallend genoeg gold dat niet voor briefjes
die meer of minder namen bevatten dan het
aantal raadsleden dat gekozen moest worden.
In die gevallen werden de laatste namen sim-
pelweg buiten beschouwing gelaten. In de
eerste stemronde kon een kandidaat alleen
worden verkozen als hij meer dan de helft van
de stemmen had gekregen. Als niemand daar
aan voldeed, kwam er een tweede ronde.
Hieraan namen tweemaal zoveel kandidaten
deel als er raadsleden te verkiezen waren. Een
gewone meerderheid was in de tweede ronde
voldoende om verkozen te worden. Bij een ge-
lijk aantal stemmen ging het raadslidmaat-
schap naar de oudste kandidaat.

Na het tellen van de stemmen en het
aanwijzen van de verkozenen werden de
stembriefjes verzameld en ritueel verbrand.
De uitslag was dan al aan de provincieraad
overgebracht, die in de Nederlandse tijd de
Provinciale Staten zou gaan heten. De ver-
branding vond nog tijdens de vergadering
plaats en kon door iedereen worden aan-
schouwd. Dat was het moment dat de raadsle-
den aan de slag konden.

Robin Rutten
23 april 2020

*Bovenstaand artikel is een fragment uit het achtste
hoofdstuk uit het boek 'Over de lijn die zuidwaarts
ging', dat in de loop van 2020 moet verschijnen.*